

Några nyare ord i svenskan

I följande lista förtecknas ett antal ord och fraser som uppfattats som relativt nya i svenskan och som varit aktuella i svensk dagspress under 1992. En del av dem finns belagda tidigare men har inte tagits upp i de nyordslistor som förut publicerats i Språkvård (nr 1 och 4/1987, 1/1989, 1/1990, 1/1991, 2/1992). Anledningen till att dessa ord nu kommit med är att de ökat i användning eller fått förnyad aktualitet. Det datum som anges omedelbart efter ordförklaringen eller senare i artikeln avser det tidigaste exemplet på ordets användning i skrift som vi träffat på. Liksom i de tidigare publicerade nyordslistorna anges slutligen också ordens eventuella motsvarigheter i danska och norska.

Synpunkter från läsarna på ordens ålder, betydelse och användning tas gärna emot. Listan är sammanställd och redigerad av Lena Moberg.

air bag [eng. uttal] hellre: *krockkudde* (se detta ord). *De amerikanska trafiksäkerhetsmyndigheterna har föreslagit att airbags införes från och med 1973. SDS nr 319 1970. Airbagen eller luftkudden blir snart ett försäljningsargument i Europa. SDS nr 254 1979 [av eng. air bag; da. air bag]*

alkolås *Trafiksäkerhetsverket vill utrusta 200 svenska bilar med så kallade alkolås [...] Fordonen startar endast om en nykter person blåser på mekanismen. SvD 21/4 1992*

atomtipp *Tusentals ton radioaktivt avfall har i hemlighet tippats i de ryska ishavsvattnen i minst 20 år. [...] I TV-programmet upp-gavs att tio stora*

atomtippar finns i Karahavet och de flesta ligger öster om ögruppen Novaja Zemlja där kärnvapenprov utförs. SDS 26/2 1992

avtalspensionera, avtalspensionering *Övertalighet på en arbetsplats innebär att företagen tvingas till ett smärtsamt val mellan att avtalspensionera den äldsta arbetskraften eller säga upp yngre arbetskraft. Företagen väljer ofta det första alternativet. Avtalspensionering brukar innebära att företaget betalar 70–75 procent av den anställdes lön fram till allmän pensionsålder. SvD 5/12 1991*

barfotaåkning *Jim och Sune, far och son, åker 70 km i timmen barfota på vattnet. Barfotaåkning är en sport för de allra djärvaste. RiR-TV 41/1992 [no. barfotkjøring]*

barnomsorgscheck *Sollentuna inför redan i höst skolcheckar och barnomsorgscheckar. Med checkarna ska föräldrarna fritt kunna välja skola och daghem. DN 2/4 1992 (jfr barnomsorgspeng)*

barnomsorgspeng se -peng

beröringsskräck *Socialismens misslyckande har lett till att det finns en beröringsskräck inför allt som ens vagt påminner om ideologier. SvD 2/2 1993 [av ty. Berührungsangst; da. berøringsangst; jfr även sv. beröringsångest 1983]*

cowboykirurg *Cowboykirurger är plastikkirurgernas namn på de doktorer utan utbildning i plastikkirurgi som ändå arbetar med estetisk kirurgi. DN 17/3 1992 [jfr eng. cowboy om oseriös hantverkare el. företagare utan yrkesmässig kompetens]*

cyberspace [eng. uttal] virtuell verklighet (se detta ord). *Cyberspace, ett engelskt ord för fiktiv värld. En datavärld*

som verkar tredimensionell, ett påhitat universum. SvD 21/5 1991. *Virtual Reality*, även kallad *Cyberspace*, består av konstgjorda verkligheter skapade med datorer och möjliga att kliva in i med hjälp av hjälm, hörlurar och manöverhandske. SvD 10/1 1993 [da. *cyberspace*]

datatek En dator och tryckvänliga redskap, mer behövs inte för att han och andra gravt handikappade ska kunna leka som andra barn – och utvecklas. Det kan de göra på datateken, som sedan årsskiftet finns på åtta ställen i landet [...] Här får barnen prova sig fram på datorerna, testa olika hjälpmedel och program. SDS 18/4 1992 [efter mönster av ord som *diskotek*, *lekotek* etc.; da. *datatek* betyder 'kartotek'!]

deska framställa trycksaker med hjälp av *desktop* (se nyordslistan i *Språkvård* 4/1987). Om detta nummer fortfarande ser korkat ut [...] så är det dessutom *quarkat*, gjort med ett program för vad svenskan ännu kallar *Desktop Publishing*. Det är alltså *deskat*, med *QuarkXPress* på *Appledator*. *Personaltidningen Snurran* 32/1992 [no. *desktoppe*]

distansarbete För individen har distansarbetet två fördelar. Den som bor i en glesbygd kan stanna kvar i sin hemort om det går att distansarbete därifrån, och den som bor i en storstad kan tjäna både tid och pengar på att arbeta hemma vissa dagar. *Vetskap* 17/1992 s. 9 [da. *distancearbejde*] – **distansarbetare** 1986 [no. *fjernarbejder*] – **distansarbete** 1984 [no. *fjernarbeid*]

division i uttr. i **division ett NN** erbjuds en stor separatutställning på *Galeria el Diente del Tiempo (Tidens tand)* i

Valencia. Ett galleri i *division ett*, som de säger i *branschen*. SDS 22/9 1992

ecu-norm *Ecu-normen* – det är morgondagens viktigaste lönebegrepp på den svenska arbetsmarknaden. Ett genomsnitt för alla EG-länders löneökningar skall i fortsättningen avgöra hur mycket de svenska lönerna kan och får öka. SvD 3/9 1992

Elsäkerhetsverket nytt statligt verk, inrättat 1992.

etnisk rensning det att en viss folkgrupp med våld driver ut andra etniska grupper från ett område i syfte att som enda folkgrupp besitta samma område. Den internationella vokabulären har också utökats med nya uttryck. Min nominering till *Årets Glosa* är *etnisk rensning*. SvD 2/1 1993 [da. *etnisk udrensning*, no. *etnisk rensing*]

fattigpensionär pensionär med låg pension. Det må vara sant, sade *Partigångaren*, att jag inte har så hög pension. Men det ger förbanne mig vare sig journalister eller politiker rätt att kalla mig *fattigpensionär*. DN 21/11 1992

fiska danskt Ett uttryck som spritt sig i *sportfiskekretsar* är att *fiska danskt*. Det [...] betyder i korthet att *fiskegänget* njuter av den medhavda *mat-säcken* med ett öga på *fiskevattnet*. Skulle tecknen tyda på att fisken så att säga kommit igång sänds den yngste medlemmen ned för att pröva lyckan. Och får han fisk lämnar de övriga *maten* för att *fiska*. SvD 29/7 1992

flärdlitteratur underhållningslitteratur vars innehåll huvudsakligen kretsar kring huvudpersonernas kärleksliv och lyxiga levnadssätt. 1992.

flärdroman roman som räknas till *flärdlitteraturen*. I *flärdromanens* form vill Hägg skildra liv och kärlek i vår tid.

SvD 14/9 1992

Folkhälsoinstitutet Sedan den 1 juli har vi en ny myndighet, folkhälsoinstitutet, som har tagit över socialstyrelsens uppgifter inom kostområdet. Dess uppgift är att förebygga sjukdomar och annan ohälsa och att främja en god hälsa för alla, enligt verkets instruktion. Vetskap 16/1992

frukost-TV TV-4 blir först med frukost-TV i Sverige. Från mitten av november sänds "Gomorron" varje vardag mellan halv sju och halv nio. DN 14/8 1992 [efter eng. breakfast television; da. morgen-tv, no. frokost-TV]

företagsängel Informella riskkapitalister är externa privatpersoner som investerar riskkapital i små onoterade företag. I USA kallas sådana personer för "business angels" och spelar en stor roll för finansieringen av unga innovativa företag [...]. Hans Landström har studerat små tillverkande teknikbaserade företag i södra Sverige för att få deras syn på "företagsänglarna". Vetskap 10/1992

golv ny användning i betyd. 'lägsta nivå', 'undre gräns'. När de skulle förklara något för mig började de på en nivå långt under golvet. SvD 18/1 1990. Vi sätter inget tak för kunskaper men för att garantera kvaliteten anger vi ett tydligt golv som alla måste nå. SvD 10/8 1992. Reglerna för statsbidrag till KBT ändras så att golvet höjs från 80 till 150 kronor i månaden och taket från 1 900 [...] till 2 800. SvD 19/11 1992 [no. golv i samma användning]

grön bomull I år har både Esprit och Marco Polo lanserat en klädserie där bomullen är ekologiskt odlad, "Green Cotton". I vår kommer Hennes & Mauritz med sin ekologiska klädserie.

[...] Men den "gröna" bomullen i ekologiskläderna kommer från USA, eftersom det ännu inte finns några ekologiska bomullsfält i tredje världen. DN 31/12 1992

gröna räkenskaper [...] föreslog miljö-räkenskapsutredningen i våras att Sverige ska upprätta gröna nationalräkenskaper som värderar hur landets ekonomi och tillväxt påverkar miljön och naturresurserna. Det innebär att det sätts ett pris på miljöförstörelsen. I stort är dock de flesta av det 40-tal instanser som yttrat sig eniga om att det behövs gröna räkenskaper. SvD 17/9 1991 [da. grønt regnskab]

hemtjänstpeng se -peng

intelligent hus se smart hus

kompaktboende Allt fler hushåll säger nej till nybyggd lägenhet. I stället för att "flytta upp sig" till lagom stor, men mycket dyr lägenhet väljer familjen att knö ihop sig på ytan som finns. Baddsoffans tidevarv är inte längre så långt borta. Trenden pekar mot kompaktboende. SDS 7/3 1992 (jfr kompaktbostad 1981, kompaktlägenhet 1982)

Konkurrensverket nytt statligt verk, inrättat 1992; ersätter Statens pris- och konkurrensverk och Näringsfrihetsombudsmannen

konstgjord verklighet se cyberspace och virtuell verklighet

kretsloppssamhälle 1992. Efter miljödebattens crescendo i samband med valet 1988 har en mer medveten syn på ett långsiktigt hållbart samhälle smugit sig in bland beslutsfattare. "Kretslopp" har blivit ett nyckelbegrepp i debatten. Ur ekologisk synvinkel innebär begreppet att produkter ska tillverkas av material som efter användning kan återgå till naturens

kretslopp. För att detta ska fungera måste svårnedbrytbara, miljöfarliga ämnen elimineras. [...] Det är inte svårt att hitta material, som skulle fungera utmärkt i ett kretsloppssamhälle. SvD 11/1 1993

krockkudde FRÅGA: Har TNC något förslag på term för air bag, dvs. den där ballongen som blåses upp framför föraren i en bil vid krock? SVAR: [...] Krockkudde ger information om att det är något mjukt som kan ta emot en stöt vid en krock. Prova den termen! Den har dessutom börjat dyka upp i pressen. TNC-Aktuellt 2/1992 [da. luftpose, luftpude, sikkerhedspude, no. kollisjonspute]. Sv. luftkudde, i bet. 'krockkudde' redan 1970, rekommenderas ej, eftersom detta ord också används i andra betydelser.

kvalificera ny användning i betydelsen 'precisera'. Marshall använder vanligen [...] uttrycket manual skill. Ofta kvalificerar han uttrycket ytterligare. Sålunda talar han t.ex. om "purely manual skill". S. Laestadius, Arbetsdelningens dynamik, 1992. Jag ska gärna kvalificera varför jag drar på svaret. Per Unckel i radiointervju, mars 1993 [jfr eng. qualify 'modifiera', 'precisera']

köra sitt eget race el. lopp (äv. **köra sitt eget**) Hon kör sitt eget race, går ogenerat ut och in i olika roller utan att fråga någon till råds. SDS 26/2 1992 [da. køre sit eget løb]

livscykelanalys Livscykelanalys är industrins nyaste miljöredskap. [...] Att göra en analys av en varas miljöpåverkan, från vaggan till graven, är ett mycket användbart instrument om det används med finesse och ödmjukhet. DN 17/12 1992 [da. livscyklusanalyse; jfr äv. sv. livscykel-specifikation 1978]

lopp i uttr. **köra sitt eget lopp** se **köra sitt eget race**

luftkudde se **krockkudde**

mansfälla Är det så att gamla traditioner styr i stället för en mans innersta önskan att vara pappaledig, och få den där djupa kontakten med sitt barn som bara kan uppstå när man träffas mycket? Om så är fallet finns det en Mansfälla. Män som blir sitt arbete, fångade i det. SDS 3/10 1992 (jfr kvinnofälla 1989, fattigdomsfälla 1983, skuldfälla 1982)

medieskugga Militärdiktaturens Burma har, efter fredspriset till Aung San Suu Kyi, helt hamnat i mediaskuggan av händelserna i de forna statsbildningarna Jugoslavien och Sovjetunionen. SDS 5/2 1992

miljödiesel Senast 31 december i år måste alla i Lund som använder dieselbränsle använda miljövänlig sådan. [...] Energiverket, renhållningsverket och Linjebuss har redan infört miljödiesel. SDS 12/6 1992 [da., no. miljødiesel]

mäla sig in anmäla att man önskar inträda i (en sammanslutning e.d.). Vi mäter oss in i EG. Yttrat i programmet Go'morron Sverige i TV 2, 24/10 1992 (jfr det äldre **mäla sig ut** (ur ngt) 'anmäla att man önskar utträda (ur ngn sammanslutning)' [da. melde sig ind])

närhetsprincipen rekommenderad benämning på vad som tidigare kallats **subsidiaritetsprincipen** (se nyordslistan i Språkvård 1/1991). **Subsidiaritet**- eller **närhetsprincipen** har blivit ett strategiskt begrepp dels för att lösa EG/EU:s rättsliga, administrativa och ekonomiska problem, dels för att bekämpa bilden av EG/EU som en centraliserad superstat. SvD 18/8 1992 [da. nærhedsprincippet, no. nærhets-

principp]

omsorgscheck *Ytterligare två kommuner, Haninge och Solna, vill införa omsorgscheck i äldreomsorgen. [...] Vårdtagarna får betala med särskilda omsorgscheckar, som motsvarar vad hemtjänsten kostar per timme. SvD 4/3 1992*

paintball [eng. uttal] typ av krigsspel där deltagarna skjuter på varandra med vapen, laddade med färgampuller. Även benämning på själva färgampullen. *En kvinna blev i fredags beskjuten med en färgampull, s.k. paintball, när hon lämnade Storevångskolan i Skanör. SDS 20/10 1992 [da., no. paintball]*

-peng ökad användning i bet. 'kommunalt bidrag' med vilket var och en själv kan välja den form av barnomsorg, skola, äldreomsorg etc. som man önskar. – **barnomsorgspeng** 1991. – **hemtjänstpeng**. *Ytterligare två kommuner i länet har beslutat införa hemtjänstpeng efter Nacka som blir först i landet. [...] Även i andra kommuner diskuteras möjligheten som en logisk följd av barnomsorgspeng och skolpeng. SvD 7/2 1992* – **mödravårdspeng** 1992 – **skolpeng** 1991 (se nyordslistan i Språkvård 2/1992) – **studentpeng** *Tilldelning av pengar till högskolorna ska ske på tre sätt; dels en studentpeng, som följer studenten [...]. Vetskap 3/1993* – **tandvårdspeng** 1992

race se köra sitt eget race

roligan lugn och städad fotbollsåskådare. *Fast det är de svenska huliganerna polisen är ute för att avbilda, inte de danska "roliganerna". DN 15/6 1992 [av da. roligan, bildat till da. rolig 'lugn' efter mönster av da. [fodbold-] hooligan; jfr sv. fotbollshuligan i*

nyordslistan i Språkvård 1/1990]

selma skämtsam benämning på tjugokronorssedel (med bild av Selma Lagerlöf) som infördes i februari 1992. *Krogen måste ju ändå ha öppet och betala personal, så där är man glad för varje "selma" som inflyter. DN 10/7 1992 (jfr tjuga)*

skolpeng se -peng

skyddsängel ny användning. *155 personer vill bli Guardian Angels, dvs. skyddsänglar i Malmö. [...] organisationen bildades 1979. Nu har den 5000 medlemmar i USA, Mexiko, Kanada och Storbritannien. Med hjälp av donationer utbildar den skyddspatruller som skickas ut på gatorna i färggranna uniformer för att skydda allmänheten från brott. SDS 14/3 1992*

smart hus *Smart hus sköter ljus och värme (rubrik). Elektroniken tar nu över alltmer i bostäderna. De så kallade intelligenta husen kan själva sköta värme, ljus, vatten, men också kaffe-kokning och videoinspelning. Persien-nerna hissas upp och ner, och i badrummet tas automatiska hälsotester. DN 9/4 1992 [no. smarthus; jfr smart fönster 1984, smart kort 1984, smarta vapen 1991]*

splatterfilm 1991. *Släpper vi det här helt löst med exempelvis splatterfilm – filmer med mycket blod – så att internerna kan frossa i våld är inte det någon lämplig fritidssysselsättning. SDS 24/6 1992 [av eng. splatter 'spruta, stänka'; da. splatterfilm]*

studentpeng se -peng

svanmärkt *Det nordiska miljömärkningsarbetet har varit framgångsrikt under det senaste året. I Sverige har cirka 150 svanmärkta produkter introducerats på marknaden under 1992.*

DN 12/1 1993

sökarland land som söker inträde i EG. EG:s möte i Edinburg jämnade klart vägen för de nordiska sökarländerna. Nordisk kontakt 12/1992 [da. *ansøgerland*, no. *søkerland*]

tjuga tjugokronorssedel. En "tjuga" blir den nya sedeln från den första februari nästa år. 20-kronorssedeln har Selma Lagerlöf på ena sidan och Nils Holgersson på gåsen Akka över Skåneslätten på den andra. Tjugan garanteras icke förväxlingsbar med andra sedlar. DN 28/8 1991 (se även Språkvård nr 1, 3 och 4/1992) [da. *tyver*]

turbo i överförd betydelse 'stimulans, skjuts'. Fågelbranschen tror mycket på produktutveckling. Styckade, kryddade, rökta kycklingar, kyckling för gatuköket, enportionsrätter. [...] Det blir en turbo för den fortsatta utvecklingen, tror [...] VD i Kronfågel. DN 8/10 1992

unplugged [eng. uttal] akustisk(t), utan elektrisk förstärkning. Man har måst hitta på ett nytt namn åt den gamla hederliga metoden med ljud som klingar naturligt i rumsakustik. – Instrument eller röster utan digitalt kollijox kallas "unplugged" – alltså bör t.ex. Radiosymfonikerna kallas De Opluggade Radiosymfonikerna. SvD 11/12 1992 [till eng. *unplug* 'ta ut stickkontakten'; da. *unplugged*]

utsläppsrätt Om några år kan Sverige ha en börs där företag handlar med rätten att släppa ut miljöföroreningar. Orsaken är att socialdemokraterna svängt och nu ställer sig positiva till handel med överlåtbara utsläppsrätter. DN 27/1 1992

Verket för högskoleservice, förkortat VHS UHÄ:s efterträdare VHS, verket

för högskoleservice, håller nu på att finna sina former. Vetskap 12/1992

Virtual Reality, [eng. uttal] förkortat VR virtuell verklighet (se detta uttryck) [da. *Virtual Reality*, VR]

virtuell verklighet datorteknik som med hjälp av särskild utrustning simulerar (en avgränsad del av) verkligheten. 1991. FRÅGA: Finns det någon vedertagen översättning till virtual reality, dvs. när man med en speciell handske och särskilda glasögon kan uppleva att man befinner sig i ett rum eller en miljö som inte finns? SVAR: Ett företag som säljer sådana här "verkligheter" använder termen virtuell verklighet. Den har också fått genomslag i fackpress. Om man oroar sig för att virtuell är svårbegripligt kan man förklara det med skenbar. Facktermen bör dock vara virtuell verklighet. TNC-Aktuellt 3/1992 [da. *kunstig virkelighed*, no. *nestenvirkelighet*]. Se även *cyberspace*